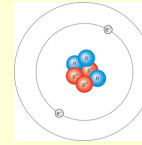

Magsugárzások, Radioaktív izotópok

Az atom alkotórészei

részecske	jele	relatív töltés*	tömeg (kg)	relatív tömeg (AMU)**	nyugalmi energia (MeV)
elektron	e	1-	9.11×10^{-31}	5.4858×10^{-4}	0.51100
proton	p	1+	1.6726×10^{-27}	1.0072765	938.272
neutron	n	0	1.6749×10^{-27}	1.0086649	939.566

* Az elektron töltése -1.602×10^{-19} C

** „atomic mass unit” a ^{12}C atom tömegének 1/12-ed része

Az atom alkotórészeinek jelölése

tömegszám
 $A = Z + N$

vegyjel

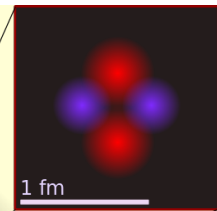
A
 Z
 X

rendszám =
protonok száma

N = neutronok száma

$^{27}_{13}\text{Al}$

Az atommag mérete

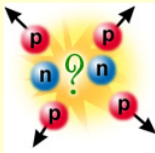

^4_2He

$1 \text{ \AA} = 100,000 \text{ fm}$

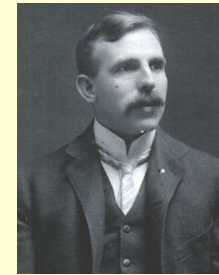
Az atommag stabilitása

- Igen nagy *elektrosztatikus taszító erő* a protonok között!

- Ennek hatására az atommagnak részeire kéne hasadnia!

Az atommag stabilitása

1911 Rutherford : Kell egy másik erőnek is hatnia az atommagon belül

$$\Delta M = [Zm_p + (A-Z)m_n] - M(A,Z) \quad (?)$$

^4He tömegdefektusa

2 proton: $(2 \times 1.007276 \text{ amu}) = 2.014552 \text{ amu}$

2 neutron: $(2 \times 1.008665 \text{ amu}) = 2.017330 \text{ amu}$

összesen: $4.032882 \text{ amu} \neq 4.002602 \text{ amu}$

A He atom atomsúlya 4.002602 amu .

Ez 0.030366 amu -val kevesebb, mint az alkotórészek tömegének összege.

Ezt a különbséget tömegdefektusnak (tömeghiánynak) nevezzük.

Az atommag stabilitása

A taszítóerő mellett egy másik, rövid hatótávolságú vonzó erő, „*magerő*” is hat az atommagban. (Rutherford, 1911)

$$\Delta E = \Delta M c^2$$

- az atommagot alkotó részecskék között hat, tekintet nélkül azok töltésére
- nagyobb, mint a Coulomb taszító erő
- hatótávolsága igen kicsi ($\sim \text{fm}$)

Az egy nukleonra eső kötési energia

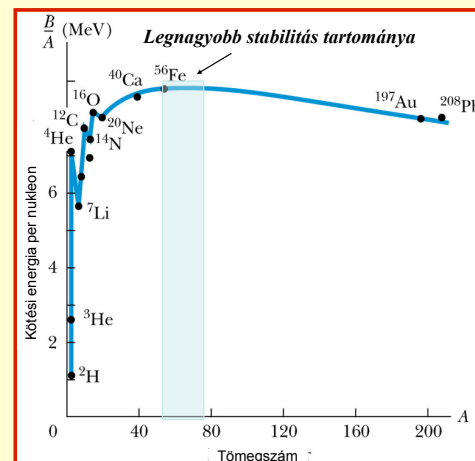
Meredeken emelkedik

Éles csúcsok a páros-páros számoknál,

${}^4_2\text{He}$, ${}^{12}_6\text{C}$ és ${}^{16}_8\text{O}$

Maximum $A=56$ körül

nukleon = proton vagy neutron

Az atommag stabilitása

A proton / neutron arány

rendkívül fontos a mag stabilitása szempontjából

Izotópok

görög *isos topos* = *azonos hely*

Egy elem izotópjában

- azonos a protonszám
- különböző a neutronszám
- különböző a tömegszám

Izotóp = azonos hely = azonos rendszám

Mendeleev's Periodic Table of Elements

Table of Common Polyatomic Ions

acetate	$\text{C}_2\text{H}_3\text{O}_2^-$	sulfate	SO_4^{2-}
chlorate	ClO_3^-	thiosulfate	$\text{S}_2\text{O}_3^{2-}$
hydroxide	OH^-	nitrate	NO_3^-
permanganate	MnO_4^-	arsenate	AsO_4^{3-}
carbonate	CO_3^{2-}	phosphate	PO_4^{3-}
chromate	CrO_4^{2-}	ammonium	NH_4^+
dichromate	$\text{Cr}_2\text{O}_7^{2-}$	hydronium	H_3O^+

Element categories

- Alkali metals
- Alkaline-earth metals
- Transition metals
- Other metals
- Hydrogen
- Semiconductors
- Halogens
- Noble gases
- Other nonmetals

State of matter at 25 °C

Gas	Liquid	Solid	Artificially prepared	Unknown
13 IIIA	14 IVA	15 VA	16 VIA	17 VIIA

Selected Oxidation States

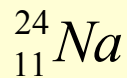
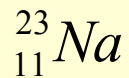
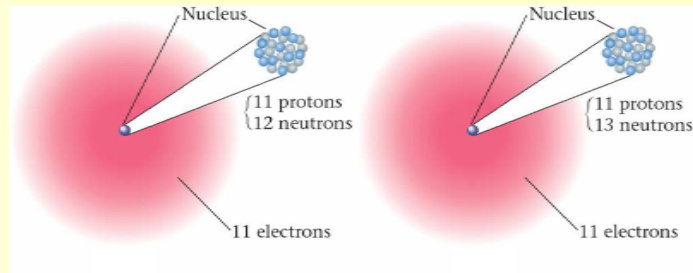
Atomic Number

Symbol

Electron Configuration

Atomic Mass

Például

Mi a stabilitás feltétele? 1:1 ?

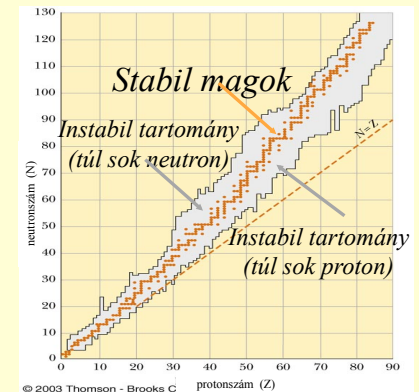
Az atommag stabilitása

- Könnyű magok stabilak, ha $N=Z$

- Nehéz magok stabilak, ha $N > Z$

A protonszám növekedésével nő a Coulomb erő, és egyre több neutronra van szükség a stabilitás megtartásához

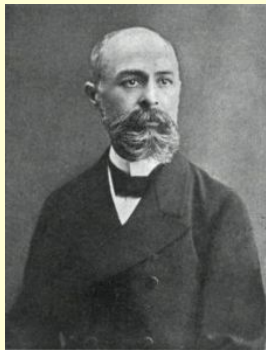
- Nincs olyan stabil mag, ahol $Z > 83$

Radioaktív bomlás

- A *radioaktivitás* : energia kibocsátása az atommagból részecskék vagy elektromágneses sugárzás formájában
- Háromféle sugárzás ismert:
  - Alfa (α) részecske
  - Béta (β) részecske
  - Gamma (γ) sugárzás

(Rutherford 1896, lásd később)

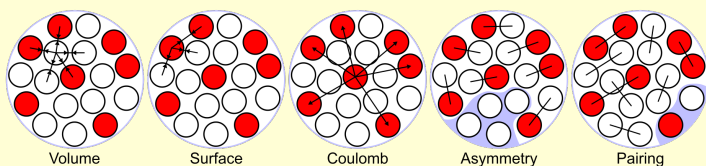

Antoine Becquerel
1903 Fizikai Nobel-Díj a radioaktivitás felfedezéséért

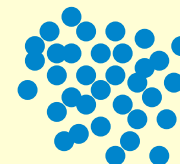
Becquerel fotolemezén az uránium só által létrehozott kép. Az uránium és a fotolemez közé helyezett máltai kereszt képe kirajzolódik. (1896)

- Az atommagok, mint minden a természetben *energiaminimumra* törekszik
- Az instabil magok radioaktív bomlás révén közelítik a stabil állapotot

A radioaktív bomlás jellemzői

- *statisztikus folyamat* – Nagy számú magból az egyes magok bomlása random történik
- a bomlásra kész radioaktív magok száma csökken az idővel

a radioaktív magok számának csökkenése

Aktivitás : $\Lambda = \left| \frac{dN}{dt} \right|$ *N: a bomlásra kész magok száma*
t: idő

az időegység alatt elbomlott magok száma

mértékegysége: becquerel (Bq)
1Bq = 1 bomlás/sec

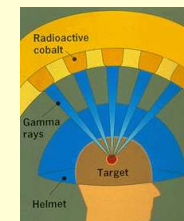
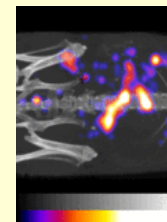
Tipikus aktivitás értékek

kBq,
természetes
háttér

MBq,
in vivo
diagnosztika

GBq,
laboratóriumi
gyakorlat

TBq
terápia

Radioaktív bomlástörvény

Differenciális forma $\frac{dN}{dt} = -\lambda N$

λ : bomlási állandó (1/s)

egy izotópra jellemző fizikai állandó

Az aktivitás egyaránt függ:

- a jelen lévő atommagok számától
- az izotóp fajtájától (λ)

$$\frac{\Delta N}{\Delta t} = -\lambda N$$

Differenciális alak

Az egyenlet megoldása

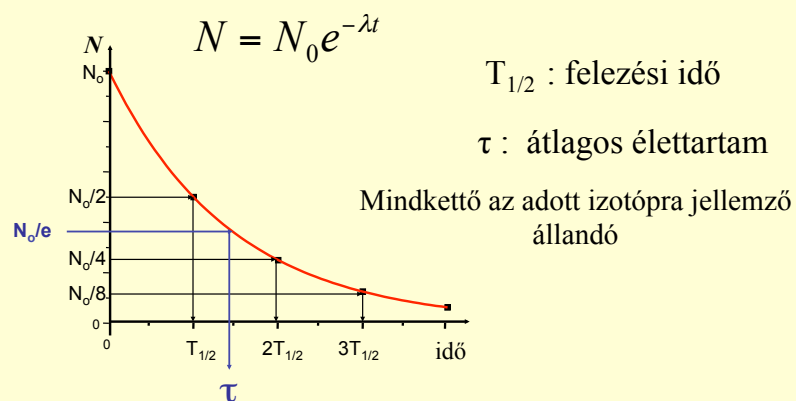
$$N = N_0 e^{-\lambda t}$$

Integrális alak

N_0 : a radioaktív magok száma $t = 0$,

N : a még megmaradt radioaktív magok száma t idő múlva

Grafikus megjelenítés

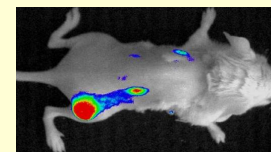
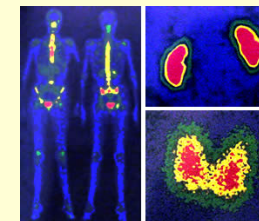

Felezési idők az orvosi gyakorlatban

jód-131 (^{131}I) - $T_{1/2} = 8$ nap
pajzsmirigy terápia

Technecium-99m ($^{99\text{m}}\text{Tc}$) - $T_{1/2} = 6$ óra
izotópdiagnosztika

arany-198 (^{198}Au) - $T_{1/2} = 2.7$ nap
Tumor terápia

A bomlási állandó definíciója

$$N = N_0 e^{-\lambda t}$$

Ha $t = T_{1/2} \longrightarrow N_0 / 2 = N_0 e^{-\lambda T_{1/2}}$

$$\lambda = \frac{\ln 2}{T_{1/2}} = \frac{0.693}{T_{1/2}}$$

Ha $t = \tau \longrightarrow N_0 / e = N_0 e^{-\lambda \tau}$

$$\lambda = \frac{1}{\tau}$$

Az aktivitás változása az időben

$$N = N_0 e^{-\lambda t}$$

$$\Lambda = \lambda N$$

$$\Lambda = \Lambda_0 e^{-\lambda t}$$

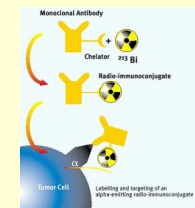
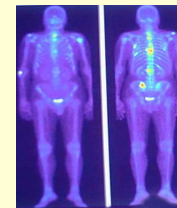
Specifikus aktivitás: a minta aktivitásának és tömegének hányadosa (Λ/m), mértékegysége Bq / kg

A radioaktív izotópok jellemzői

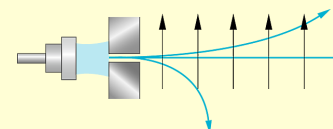
Aktivitás: egyaránt függ a jelen lévő atommagok számától és az izotóp fajtájától

Felezési idő: minden izotópra jellemző fizikai állandó

A sugárzás fajtája: a magra jellemző

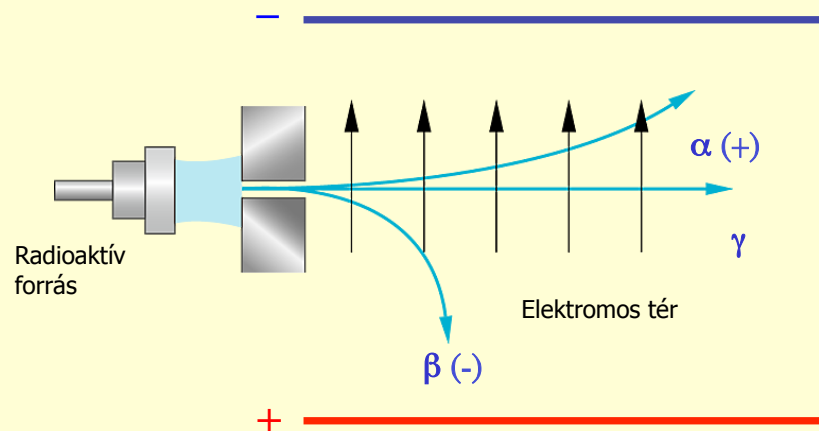

Magsugárzások fajtái

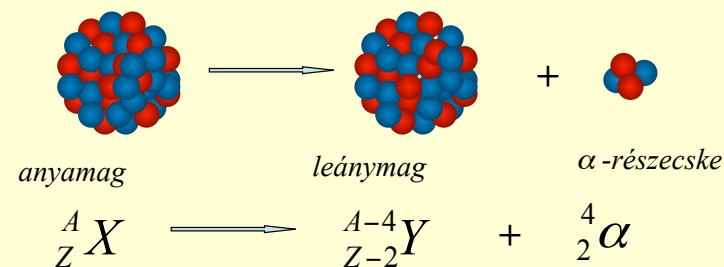

Magsugárzások eltérülése elektromos térben

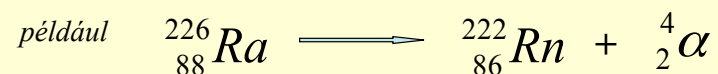

α-bojlás

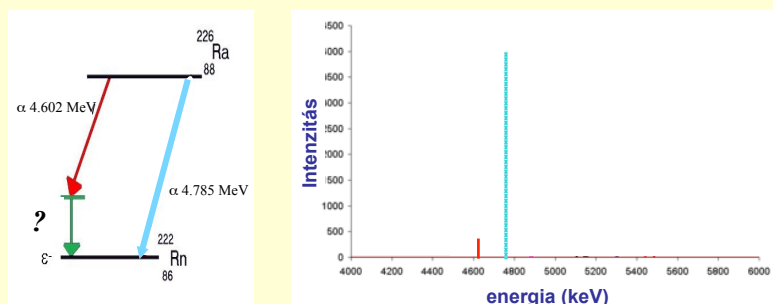

α-részecske: két neutront és két protont tartalmaz (ua. Helium atommag)

Nehéz magok ($A > 150$) bomlanak **α-részecske** kibocsátásával

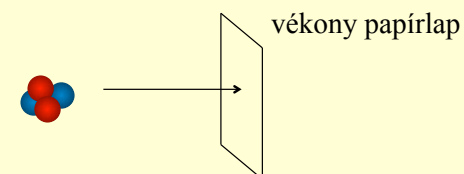
Az α-sugárzás energia spektruma

Vonalas spektrum

Az energia jellemző a kibocsátó magra

α-részecskék áthatolóképessége

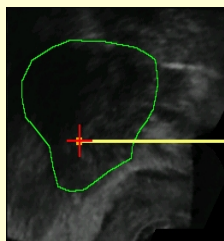
abszorbens	denzitás	áthatolóképesség
levegő	1.2 mg/cm ³	3.7 cm
papír (20lb)	0.89 g/cm ³	53 μm
víz (lágyszövet)	1.0 g/cm ³	45 μm

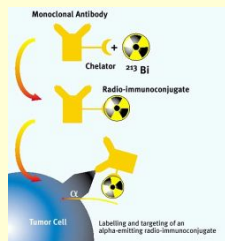
Az α -sugárzás orvosi alkalmazásai

Diagnózis: soha

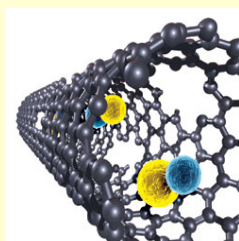
Célzott tumorterápia

beültetés tűvel

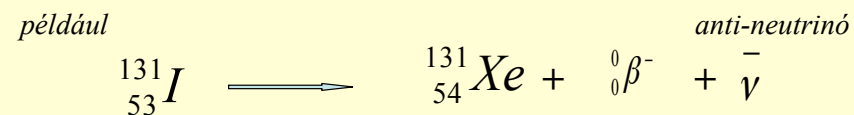
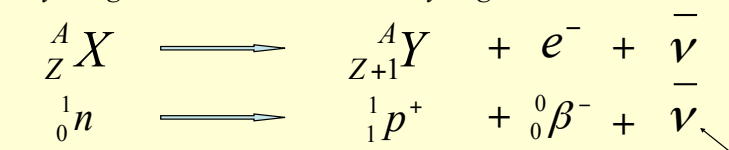
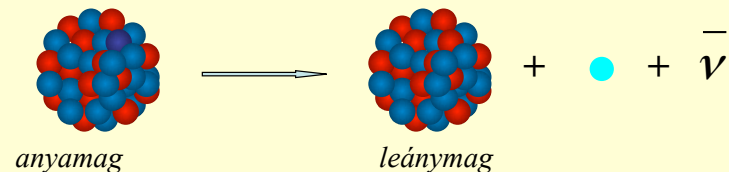
monoklonális antites

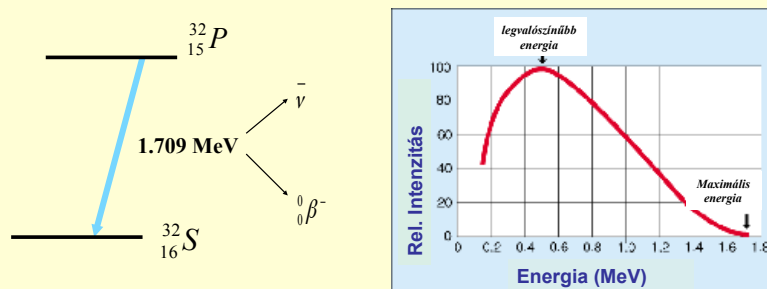
szén nanocső

β -bomlás

1. Neutron túlsúly: β^- bomlás

A β^- -sugárzás energia spektruma

A β^- részecskék energiaeloszlása ${}^{32}P$ β^- -bomlása során.

Folytonos spektrum
Maximális mozgási energiával

A β^- részecskék áthatolóképessége

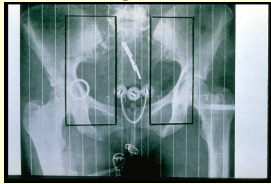
5 mm alumínumban

abszorbens	denzitás	áthatolóképesség (2.3 MeV)	áthatolóképesség (1.1 MeV)
levegő	1.2 mg/cm ³	8.8 m	3.8 m
víz (lágyszövet)	1.0 g/cm ³	11 mm	4.6 mm
alumínium	2.7 g/cm ³	4.2 mm	2.0 mm
ólom	11.3 g/cm ³	1.0 mm	0.4 mm

A β^- sugárzás orvosi alkalmazásai

Diagnosztika: soha

Célzott terápia: hipertireózis, pajzsmirigy és más szövetek daganatai

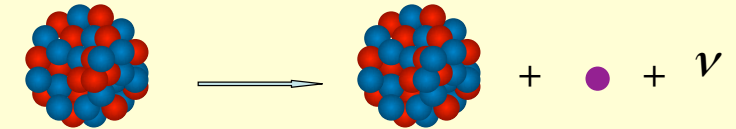
implantátum a daganatban

endovaskuláris sugárzás

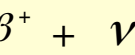
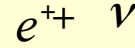
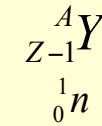
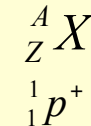
β -bomlás

2. Proton túlsúly: β^+ -bomlás

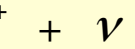
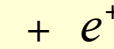
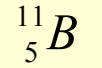

anyamag

leánymag

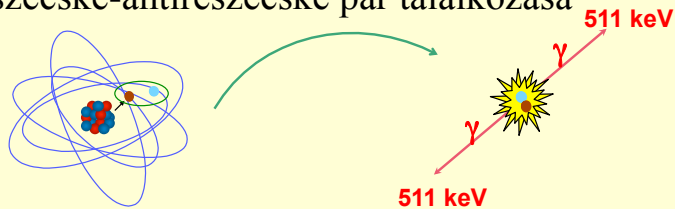
például

neutrínó

Szétsugárzás vagy annihiláció

- részecske-antirészecske pár találkozása

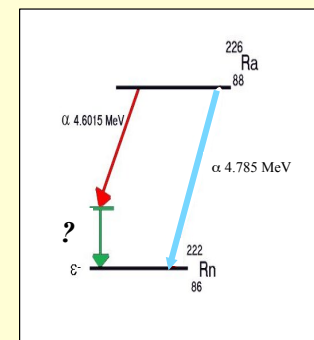
1. Impulzus megmaradás: a két foton ellentétes irányba halad

2. Energia:

$$m_e c^2 + m_p c^2 = 2 hf$$

tömeg – energia ekvivalencia

γ -bomlás

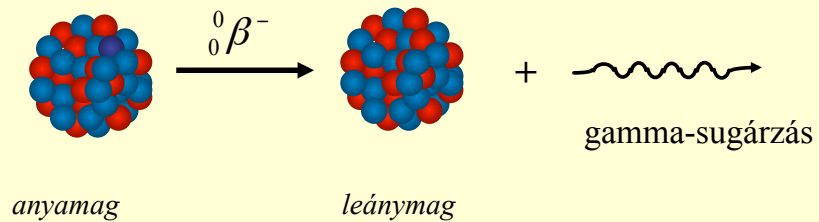
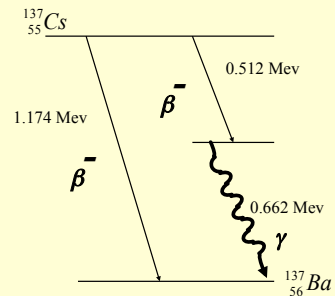

Az α - vagy β - bomlás után az új mag még gerjesztett állapotban van.

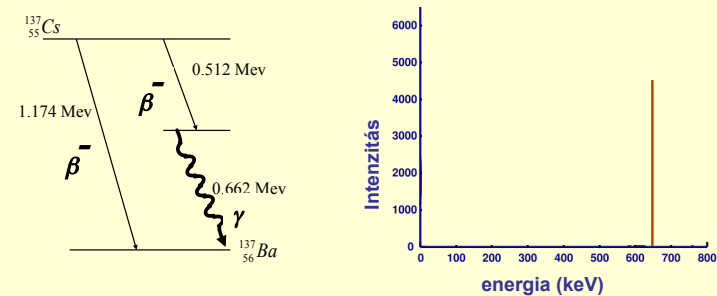
A gerjesztett mag energialeadással kerül alapállapotba. Az energiát

elektromágneses sugárzás -

gamma-sugárzás formájában adja le.

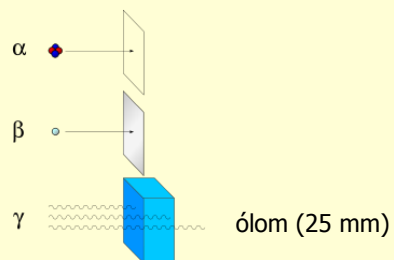
A γ -sugárzás energia spektruma

vonalas spektrum

Az energia jellemző a kibocsátó magra

A γ -részecskék áthatolóképessége

Áthatolóképessége nagyobb, mint a töltött részecskéké, de nagymértékben függ a foton energiájától.

Tipikus áthatolás:

néhány 100 méter levegőben
 néhány 10 centimeter szövetekben

A γ -kibocsátás ideje

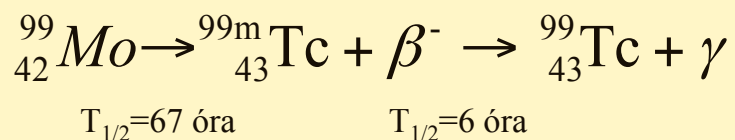
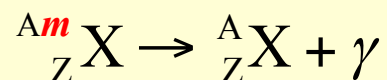
A gerjesztett mag élettartama:

1. Prompt γ -sugárzás: $\sim 10^{-13} - 10^{-18} \text{ s}$

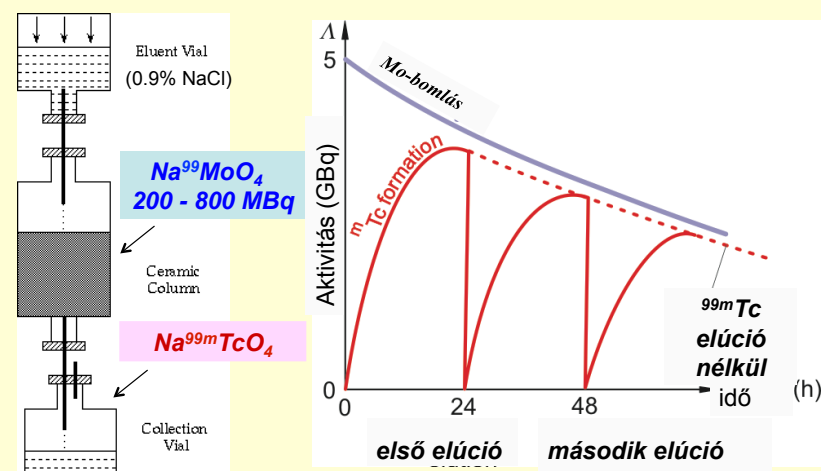
2. Izomer magátalakulás: $\geq 10^{-10} \text{ s}$

Izomer átalakulás

Némely gerjesztett magok felezési ideje néhány órától 600 évig is eltarthat

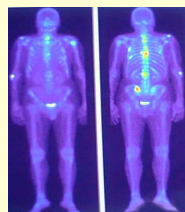

Technécium-99m generátor

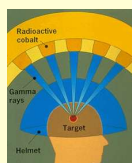
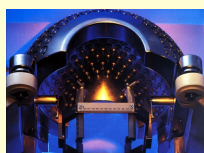
Orvosi alkalmazások

Diagnosztika: ideális izotópdiagnosztikai célokra

^{99m}Tc Technéciummal jelzett foszfát-vegyület eloszlása a csontokban

Terápia: gamma-kés

<u>Izotóp</u>	<u>radiofarmakon</u>	<u>szerv</u>	<u>funkció</u>
$^{99}Tc^m$	nátrium pertechnekát	agy	vérkeringés
$^{99}Tc^m$	albuminhoz kötve	tüdő	vérkeringés
$^{99}Tc^m$	kolloid szuszpenzió	máj	májfunkció
$^{99}Tc^m$	foszfát komplex	csont	csontanyagcsere
^{123}I	jodid	pajzsmirigy	metabolizmus
^{123}I	hippurán	vese	vesefunkció
^{133}X	X gáz	tüdő	légzés

A hét kérdése

Hogyan befolyásolja a proton – neutron arány az atommagok stabilitását?

Kapcsolódó fejezetek:

Damjanovich, Fidy, Szöllősi: Orvosi Biofizika

I. 1.5

1.5.1

1.5.2

1.5.4

II.3.2

3.2.1

3.2.2

3.2.3

3.2.4